

Vito Flaker

GOSPODINJSTVA BREZ GOSPODINJ

(Prispevek stanovanjskih skupin k degospodinjizaciji)

Ženskam, ki so mi z vztrajnim zavračanjem vloge gospodinje omogočile vsaj delen uvid v gospodinjsko izkušnjo, kot tudi tistim, ki so mi z vztrajanjem v gospodinjski vlogi omogočile izkustvo frustracije negospodinjenja

V tem članku poskušam predstaviti nekatere misli in ugotovitve o gospodinjstvu, ki so se porajale ob raziskovanju stanovanjskih skupin¹. Stanovanjske skupine nastajo večinoma v okviru deinstitutionalizacije totalnih ustanov, ki so namenjene skrbi za ljudi s posebnimi potrebami. S tematiko gospodinjstva so povezane že zato, ker je totalna ustanova na nek način alternativa gospodinjstvu, še posebej gospodinjstvu predmoderne, predindustrijske družbe. To se še najbolj očitno kaže v nastajanju ustanov za duševno prizadete, ki svoj nastanek dolgujejo predvsem industrializaciji. Duševno prizadeti, ki so bili prej preprosto koristen del samozadostnega gospodinjstva, so z industrializacijo postali odvečen del, breme in industrijski odpadek, ki so ga skladiščili v ustanovah tipa Hrastovec. Racionalna utopija klasičnega feminizma je bila podobna, industrializacija storitev (vrtci, menze, konfekcija, pralnice itn.). Namesto tega smo dobili moderno gospodinjo. In ravno tu bi rad postavil tezo, da gre pri deinstitutionalizaciji in degospodinjizaciji za vzporeden proces. Namen tega članka pa je, da iz izkušenj stanovanjske skupine kot nove družbene tvorbe, ki je gospodinjstvo brez gospodinje, potegnemo sklepe, ki bodo relevantni tudi za druga gospodinjstva in njihovo degospodinjizacijo.

Gospodinjstvo kot sociološki problem

Ko smo se lotili raziskovanja stanovanjski skupin, je bila naša pozornost usmerjena predvsem v vsakdanje življenje. Zanimalo nas je, kako stanovalci stanovanjskih skupin živijo, s čim se ukvarjajo, o čem se pogovarajo. Odkrili smo, da je ena izmed tem, ki je zanje pomembna, prav gospodinjstvo². Na svojo žalost smo ugotovili, da je gospodinjstvo eno izmed najslabše raziskanih področij človekovega življenja. To nam že nekaj govori o statusu, ki ga ima ta del našega življenja. Že pri prvih, t. i. lovskih rodovih so ugotavljali, da kljub temu, da ženske z nabiranjem ustvarijo 60% živeža, odločajo o življenju v plemenu moški, katerih lovska dela so bolj pomembna³. Gospodinjstvo se torej pojmuje kot nekaj, kar je treba opraviti, kar ni cilj, ampak je le sredstvo,

vzdrževanje eksistence, ki je namenjena nečemu drugemu, nima statusa dela. V vsakdanjem življenju se o gospodinjstvu govori kot gospodinjskih opravkih ali opravilih. Gospodinjstvo je nekaj, kar ženska mimogrede opravi. Zapo- stavljenost gospodinjstva sovпада tudi s tem, da je gospodinjstvo ženska stvar. Priznanje gospodinjstva kot dela bi pomenilo tudi priznanje ženske. V socio- loški in psihološki literaturi je bilo do pred kratkim gospodinjstvo zapostavljeno, podobno kot druge ženske teme, ki izpadejo zaradi seksizma, ali pa so obdelane iz moške perspektive (npr. prostitucija). Ann Oakley⁴ to pripisuje "ženski nevidnosti", tako so na primer nevidni ženska deviantnost, ženski kriminal, ženska moč, ženska razslojenost ipd. Ko se obravnava gospodinjstvo, se ga obravnava kot družino, del družinskega življenja in ne kot delo, žensko pa kot mater in gospodinjo, ne pa kot gospodinjsko delavko. Tako je ne glede na to, kako in koliko dela, ženska zopet izločena iz sveta dela ter odstranjena od pravic in moči, ki iz dela izhaja. Tako celo Agnes Heller smatra gospodinjstvo za primer čistega odtujenega "labour" v nasprotju z generičnim "work":

O čistem labour govorimo, ko neko določeno izvajanje dela sodi sicer v vsakdanjo reprodukcijo posameznika kot partikularnosti ali posameznika kot individualnosti⁵, vendar se njegovi proizvodi nikoli ne vključujejo v družbeni krogotok, nikoli ne postanejo obče in tipično uporabni za druge, in če to vseeno postanejo, ostanejo daleč pod ravniyo družbene proizvodnje in distribucije doseženega v danem času (čistim stanovanje, izdelujem lutke za otroke svojih prijateljev itd.)⁶.

In gospodinjstvo je res delo, dostojno Sizifa, se vedno ponavlja, je po svoji repetitivnosti in ritmičnosti podobno dihanju in ostalim biološkim funkcijam. Zaradi svoje vzdrževalne narave se tudi včasih dejansko dozdeva, kot da bi bilo podaljšek biološkega preživetja, in v veliki meri so gospodinjske situacije tudi tako definirane (prehrana, higiena, reprodukcija). In ženske, ki se v gospodinjstvu "znajdejo kot riba v vodi", to predstavo samo še potrdijo.

Vendar pa gospodinjstvo ni življenje, ampak je delo, tako kot je to za Sizifa. Perilo, ki se vedo znova umaže, posoda, ki jo je treba pomiti po vsakem obedu itn., je kamenje gospodinjskega Sizifa. To je delo, ki je več kot le vzdrževanje ali podaljšek biosa. Gospodinjstvo ni omejeno na zgolj enostavne reproduktivne funkcije. Ilič⁷ ga uvrsti med "dela v senci", se pravi med dela, ki so del moderne produkcije, komplement mezdnemu delu, vendar pa niso plačana, kot npr. pot v službo, čakanje na prehodu za pešce, v zdravniški čakalnici itn. So dela, ki jih opravljajo skupine ljudi, ki imajo nižji družbeni status kot naprimer črnci, ženske in drugi marginalci, ponavadi potrjeni z diagnozo in ločeni od ostalih. Delo v senci je v funkciji apartheida. Poudariti je treba Iličevo tezo, da je to nesporno delo, tako kot njegov komplement - mezdno delo. To, da ga pogosto

opravljajo ženkse, je posledica njihovega družbenega statusa in izločenosti, ne pa spola. V tem smislu ga loči od lastnega, skupnega dela, ki je vezan na lastno vzdrževanje (subsistenco), dela, ki proizvajajo vernakularne vrednosti, ki so namenjene lastnemu preživetju in niso vključene v krogotoke menjave moderne družbe.

Če vzamemo na primer pospravljanje, ki je pravzaprav najbolj repetitivno gospodinjskih del in tudi najbolj osovraženo⁸. Vidimo, da je velik del pospravljanja namenjen drugemu, ne samo sebi, pospravljalске dejavnosti so ponavadi še posebno intenzivne preden pridejo obiski. Pri pospravljanju veljajo tudi posebni kulturno postavljeni standardi, ki jih potrebno upoštevati. Kljub temu, da obstajajo arheološki indici, da je človek pospravljajal od vekomaj, lahko sklepamo, da je pospravljanje postalo pomembno predvsem v meščanski družbi in da je del razcepa, ki je tej družbi nastal med zasebnim in med javnim, med fasado in zakulisjem. Pospravljanje je ravno del neke vrste menjalne vrednosti gospodinjstva, del predstave, ki je namenjena občinstvu v zameno za priznanje določenega družbenega statusa in moči definiranja situacije⁹. Oakley¹⁰ poroča o študiji, ki sta jo o managerskih zakonih izvedla Pahlova in ki ugotavlja, da je pri v teh zakonih, kjer je mož zaradi posla veliko odsoten in zaseden, žena zelo angažirana in osredotočena na gospodinjstvo, verjetno tudi zato, ker je del kariere tudi samoprezentacija, (med drugim je tudi tako, da se poročen kader smatra za zanesljivejšega v mnogih branžah).

Podoba gospodinjstva kot sestavljenega dela

Študija Ann Oakley nam nudi o gospodinjstvu naslednjo podobo. Ženske, ki ga opravljajo, ga pojmujejo predvsem kot vsako drugo delo. Po mnenju intervjuvank v Angliji naj bi bile dobre strani gospodinjkega dela, da si sam svoj šef, nadalje otroci, razpolaganje s časom, da delaš doma, ter družinskost in domačnost početja; slabe strani pa so gospodinjke opravki, monotonost, repetitivnost in dolgčas, nenehne gospodinjke dolžnosti, osamljenost. Avtonomnosti stoji nasproti odgovornost in dolžnost, ki jo gospodinja ima do članov družine in njihovega blagostanja. Malokateri gospodinjki je tuj sizifovski občutek nekonstruktivnosti početja, kilômetro, ki so jih prehodile v zamenjavo za občutek neprestanega poraza¹¹. Predvsem ženskam iz srednjega sloja njihov poklic oz. naziv ni všeč. Je pa dejstvo, da so poleg tega še matere in žene, tisto, kar odtehta slabo plat - gospodinjjo.

Gospodinjstvo je sestavljen posel, Oakleyeva ga je razstavila na šest osnovnih del, ki jih tukaj naštevam po vrstnem redu, kot so jih rangirale glede na priljubljenost gospodinjje, ki so sodelovale v njeni raziskavi:

1. KUHANJE
2. NAKUPOVANJE
3. PRANJE
4. POSPRAVLJANJE
5. POMIVANJE POSODE
6. LIKANJE

Likanje je nepriljubljeno zaradi svoje fizične napornosti in repetitivnosti, to je delo, ki je še najbolj podobno delu za tekočim trakom, kjer se utrudijo samo določeni deli telesa in ne zahteva večje pozornosti. Olajša ga lahko le poslušanje radia ali gledanje televizije, ali pa posebna motivacija za likanje (obleka za dojenčka npr.).

Drugo po nepopularnosti je pomivanje posode. Deloma tudi zaradi ponavljanja venomer istega, deloma tudi, ker je umazano delo, pospravljati ostanek za drugimi, še posebej, ker je nekaj, kar sledi prijetnemu dogodku - obedu (medtem ko drugi pijejo kavo).

Tudi pospravljanje je dolgočasno. Pospravljati je treba vedno znova. Pri pospravljanju pride do izraza osamljenost gospodinje in pa tudi neplačanost. Oakley poroča o neki gospodinji, ki je poleg pospravljanja svojega doma delala kot čistilka v nekem motelu. Poleg denarja je bila njena motivacija delati isti posel zunaj tudi ta, da je videla ljudi, da imela stike še z drugimi ljudmi. Nekaj gospodinj omenja, da je odvisno od razpoloženja, kako se počutijo do pospravljanja. Gospodinjstvo je personalizirano delo. Dobra stran pospravljanja je tudi izdelek: pospravljeno stanovanje, ki je ponos gospodinje.

Zakaj je pranje bolj popularno od prejšnjih treh del, je težko ugotoviti, ker gre ravno tako za ponavljajoč posel, spravljanja nečistega z umazanega. Oakleyeva sklepa, da je to lahko zaradi personaliziranega odnosa do obleke posameznih članov gospodinjstva (obleka je en izmed važnejših elementov fasade in videza), nadalje zaradi pozornosti, ki jih dobi pranje v reklamah in pa tudi zaradi avtomatizacije pranja (nahraniti mašino). Po mojem mnenju je pranje, še posebej pa obešanje perila tudi ena izmed predstavitev svojega dela navzven, delen izhod iz gospodinjskega ujetništva, pa če samo na balkon, dvorišče ali vrt, ter prilika za klepet.

Nakupovanje je popularno za to, ker pomeni spremembo okolja, pomeni izhod iz gospodinjske ujetosti, pomeni ustvarjalnost v smislu izbiranja, daje občutek moči pri razpolaganju z denarjem in tudi pri nekaterih zadovoljstvo pri prihrankih, ki jih je mogoče s premišljenim nakupovanjem doseči. Stvari, ki zagrenijo nakupovanje, pa so pomanjkanje denarja, visoke cene, včasih tudi vrste. Problem so tudi otroci, ki lahko motijo nakupovanje.

Kuhanje ima med gospodinjskimi deli epitet ustvarjalnosti. Poleg dejanske ustvarjalnosti pa je tudi pomemben status, ki ga kuhanju daje ženska literatura. In kot pravi Oakleyeva:

“Predmet dejavnost, ki je predstavljen v takih komunikacijskih kanalih ni, kako skuhati v čimkrajšem času čimbolj hranljiv obed, ampak bolj kako preseči običajni obseg jedi s časovno zahtevno inventivnostjo in kulinarično spretnostjo. Cilj ni preprosta učinkovitost. Namesto tega je elaboracija naloge načrtovana tako, da jo osvobodi kategorije ‘dela’ in jih doda ustvarjalno dimezijo užitka. Tako obravnavanje kuhanja pokaže, kako se zanika gospodinjstvo kot delo.

Čar kuhanja se razbije ob omejitvah, ki jih na gospodinjo-kuharico postavljata čas in denar. Pogosto se zgodi, da se gospodinja ne more osredotočiti na kuhanje, ker jo pri tem zmotijo otroci in zahteve članov gospodinjstva, različni urniki hranjenja in diet ter zahteve drugega gospodinjskega dela.

Z dobrimi stranmi posameznih gospodinjskih del so bile povezane naslednje značilnosti (po vrstnem redu pojavljanja):

1. da lahko govorim z drugimi ljudmi, medtem ko delam;
2. da sem “prave” volje;
3. da imam dovolj časa;
4. da imam pravo delovno okolje ali delovno orodje;
5. da imam dovolj denarja za gospodinjstvo;
6. da se moje delo ceni.

Z negativnimi stališčem do posameznih del so bile povezane naslednje značilnosti:

1. monotonost in ponavljanje;
2. da je delovno okolje in orodje napačno;
3. da sem slabe volje;
4. da so mi otroci napoti;
5. da nimam dovolj časa;
6. socialna izolacija;
7. da moram na delo misliti.

Delovni čas gospodinje je po Oakleyevi¹² od 40 do 105 ur, povprečno okoli 70, kar potrjujejo tudi druge raziskave. V tem času gospodinje opravljajo zgornjih šest opravil, ki drugače poznajo (v totalni ustanovah npr.) šest ekvivalentnih poklicev kuharice, ekonoma, perice, snažilke, pomivalca posode in likarice. Delo gospodinje je poleg tega, da je monotono, tudi fragmentirano. En izmed načinov, s katerimi si pomagajo, je ta, da sanjarijo (npr. o svoji lastni hiši) in mislijo na druge stvari (počitnice, družabni dogodki, gospodinjstvu, otrocih).

Otroci in vzgoja so tudi eno izmed pomembnih delovnih področij gospodinje. Težko je reči, ali gre za področje dela, ki sodi v sklop gospodinjstva. Po nekaterih značilnostih korenito odstopa od gospodinjskega dela. Pri ukvarjanju z otroci je cilj jasen, početje izrazito produktivno in kreativno itn. Vzgajanje otrok je kot dejavnost tudi družbeno močno pozitivno vrednoteno. In večina gospodinj-mater je ponosna na svoje otroke in ukvarjanje z njimi. Obstaja pa tudi druga plat medalje, ki je bolj gospodinjska. Z otroki je tudi povezan velik kup gospodinjskega dela in skrbi, ki so onkraj problemov vzgoje in na področju skrbi (obleka, zdravje, higiena, plenice itn.). Poleg tega so otroci kot ljudje zelo zahtevni, tudi način, kako zahtevajo, je zelo neposreden in za starša obremenjujoč. Bolj ko so mlajši, bolj so njihove zahteve neodložljive in nujne. Oakleyeva navaja, da en otrok pomeni za gospodinjo 23 ur več gospodinjskega dela na teden (2-35 ur, 3-41 ur). Poleg opravkov, ki jih mora narediti zaradi otroka, se zmanjša gospodinjina splošna učinkovitost, ker mora zaradi otrok velikokrat prekiniti druge opravke, ali pa ji otroci pripravijo dodatno delo. Umažejo tla takoj, ko so bila pomita, itn. Tako so gospodinje na vprašanje, ali jim je všeč ukvarjanje z otroki, najprej odgovorila, da zelo, potem pa so se v nadaljevanju odgovora pritoževale nad vsemi težavami, ki jim jih otrok prinese.

Sploh pa je gospodinjstvo vezano na lik in vlogo gospodinje. To je skoraj izključno ženska vloga, ki je močno podprta z vlogo matere in žene. To je vloga, ki ji predhodi dolgoletna socializacija in usposabljanje. Prave gospodinje je moč takoj spoznati. To je pravi beli tornado, ki se lahko giblje po stanovanju, za sabo pušča sled čistoče. Gre za nekaj, čemur bi se reklo gospodinjska zavest, ali boljše skrb. Da imaš vedno nadzor nad situacijo, kar je treba narediti, kupiti, popraviti, opravi in pospraviti.

Za zajtrk pripraviš že zvečer, zgodilo se je že, da si zvečer, preden si šla spat, prižgala kotliček za čaj, da bi bilo zjutraj že vse pripravljeno.¹³

Tudi če je gospodinja v neki drugi službi, ji ne uide ta vloga in skrbnost. Ona je tista, ki ve, kaj potrebno kupiti, in to stori po poti domov. Od tod prispodoba o treh hišnih vogalih. In kar je pomebno tudi za našo diskusijo, je to, da se gospodinja identificira predvsem svojo vlogo in ne toliko z nalogami oz. z delom. In ravno preko gospodinjstva se realizira. Po drugi strani pa je tudi res, da je gospodinjstvo odvisno od nje kot neke referenčne točke. Tako naprimer D. Lessing v svoji noveli *Soba 19* opisuje usodo gospodinje in gospodinjstva, ki je zraslo iz neke zelo skladne zveze. Navkljub odsotnosti običajnih problemov, finančne ali čustvene narave, gospodinji raste nezadovoljstvo nad svojim življenjem, ki se kaže kot življenje za druge. Ona je tam, drugim na razpolago. Tudi, ko svoje delo in svoje vloge-funkcije prepusti drugim, njena namišljena prisotnost funkcionira kot znak, da gospodinjstvo je. Gospodinja, torej smo.

Gospodinjstvo v stanovanjski skupini

RAZPIS

za opravljanje del in nalog GOSPODINJE

POGOJI: potrebne so naslednje kvalifikacije: KV snažilka, KV kuharica, vzgojiteljica, medicinska sestra, negovalka, KV šivilja, dietik - nutricionist, finančna svetovalka, ekonom, vrtnarka, oseba za stike z javnostjo, po potrebi še drugo.

Delovni čas: dve izmeni in dežurstvo v tretji

Osebni dohodek: Ga ni

PRAVICE DELAVCA: Jih ni. Delo teče 7 dni tedensko, 52 tednov letno.

Ni bolniške. Ni dopusta. Ni lastnega socialnega zavarovanja niti pokojnine.

Ni možnosti za najem kredita.

OPOMBA: Od kandidata/ kandidatke se pričakuje, da bo imel plačano zaposlitev izven doma.

(Kareta, št. 1, 1990)

Če se milijoni žensk dnevno za voljo ljubezni do otrok ali do moža prijavljajo na take razpise, se na tak razpis, če bi ga razpisala stanovanjska skupina, ne bi javila nobena. Stanovanjska skupina mora vzdrževati gospodinjstvo kot kaka družina, a hkrati ni družina, ni pa več zavod, ki bi imel vseh sedem palčkov pomagalčkov za vzdrževanje. Če naredimo pregled gospodinjskih dejavnosti po šestih "generičnih kategorijah gospodinjstva", kot jih našteje Ann Oakley v svoji Sociologiji gospodinjstva, dobimo o gospodinjstvu k stanovanjskih skupinah takole podobo:

Pospravljanje

Večina skupin daje videz nadpovprečno pospravljenega stanovanja (čast izjemam!). Poglejmo, kako to naredijo. Po pogostosti pospravljanja je v glavnem shema podobna trostopenjski shemi, ki pozna vsaka gospodinja: Vsak dan sproti, enkrat na teden generalno in enkrat na leto totalno.

Svojo sobo čisti ponavadi vsak sam, predmet koordinirane akcije pa so skupni prostori, predvsem kuhinja, dnevna soba in kopalnica. V dveh skupinah imajo zaposleno gospodinja, ki za to skrbi, vendar pa skupaj s stanovalci. V stanovanjski skupini telesno prizadetih imajo nastavljeno čistilko, ki je neučinkovita in jo nadomešča negovalka ene izmed stanovalk. Ponekod imajo dogovorjeno, kdaj ima kdo nalogo kaj pospraviti, to so sistemi tedenskega ali dnevnega rotiranja, ki jih poimenujejo dežurstva. Ponekod pa udeležba v pospravljanju ni določena in pospravi tisti, ki ima čas, tisti, ki hoče. Ni videti, da bi bil kateri od obeh sistemov bolj učinkovit. Ne v smislu pospravljenosti, ne v smislu harmoničnosti odnosov med stanovalci. Oba pristopa, organiziran in

stihijski, proizvedeta konflikte, ker nekdo ni zadosti pospravljajal. Manjše otroke je na primer težko pripraviti k pospravljanju.

Videti je, da je za učinkovitost pospravljanja bolj kot sistem pospravljanja odločujoče, katerega spola so stanovalci/ke in ali se in kako se v pospravljanje vključi osebje. Možni sta vsaj dve nasprotni strategiji pristopa (upajmo, da tudi več). Osebje se lahko vključi v pospravljanje tako, da ga pospeši, minimalizira probleme, ki s tem nastajajo, in njihovo obstrukcijo harmoniji skupnega življenja, in s svojim zgledom in karizmatično avtoriteto vpliva, da se duh oz. stališče skupine izoblikuje v smislu etike pospravljanja, t.j. da postane vrednota in norma. Druga možna strategija pa je, da pospravljanje in konflikte v zvezi s tem vzpostavi kot problem, ki ga mora skupina rešiti.

Pravzaprav ne gre za dva pristopa, ampak dve oz. tri dimenzije pristopa. Ena je problematiziranje (izpostavljanje pospravljanja kot problema) - neproblematiziranje (minimiziranje problemov), druga pa je normativnost vzgojiteljevega vedenja, se pravi, v koliki meri je vzgojiteljevo vedenje zgled in norma pospravljanja za ostale. In tretja samo vključevanje ali ne vključevanje.

Kuhanje in pripravljanje obrokov

Večina stanovanjskih skupin se vsaj pri enem obroku naslanja na storitve zunaj svojega stanovanja. To je bodisi v okviru zavoda, ki mu pripada, bodisi so stanovalci abonirani gostilni, lahko pa tudi vozijo hrano iz menze v stanovanjsko skupino. V celoti si pripravita hrano dve skupini. Prva je dekliška, druga pa je paradoksalno tista, ki je arhitektonsko najbolj vključena v zavod (in bi ji torej bilo zelo enostavno priključiti se na zavodsko kuhinjo). Kaže, da je pripravljanje hrane vrednota civilnega življenja v stanovanjski skupini. Ravno tako je značilno, da se v vsaki stanovanjski skupini, z izjemo skupine, kjer še ni montirana kuhinja, pripravijo vsaj en obrok. V skupini duševno prizadetih, ki je zelo blizu zavoda, imajo svoje zajtrke, ko delajo popoldne, tako da je lasten zajtrk še toliko bolj izraz samodeterminacije in posebno slastni zajtrki imajo značaj praznika (ham & eggs). V skupini, kjer kosila jedo zunaj - abonirani so v gostilni - večerje po pravilu pripravljajo doma:

Dvakrat na teden so večerje bolj močne, trikrat pa bolj rahle. Močne večerje so lahko zelje s pečenimi klobasami, palačinke s skuto, pečen krompir in podobno. Rahle pa so Čokolešnik, juha, lahko kar instant ali pa iz sveže zelenjave. Kvaliteta večerij niha glede na razpoložanje posameznika, pri večini večerji pomaga prostovoljka, včasih tudi vzgojitelj. Problem je predvsem v količinah, ne znajo kuhati za toliko ljudi. Nekateri že imajo izkušnje s kuhanjem, nekateri pa "ne znajo niti jajca spečt".

Tam, kjer si stanovalci sami izbirajo svojo hrano, postane za določeno obdobje neka jed popularna in potem izgine, se izživi:

Za večerjo jedo sendvič, skuhajo špagete, kranjske klobase, ribe, jajca, piščanca, krompir, grah. Prehrabeno življenje se odvija po modi. Ko prinesejo E.-ini starši purana in jim je všeč, potem en mesec pečejo samo purana. Trenutno so v modi olive. Z njimi se bašejo in jih vsakomur ful ponujajo.

Obroki so ponavadi družabni dogodki dneva, priložnost, ko se zberejo stanovalci ali vsaj večina, priložnost za "face to face" komunikacijo. Ali pa tudi simbolično udeležbo, npr., ko se nekemu pusti hrana, če ni utegnil priti na obed ob času. Tako, da ponekod obroke prinašajo iz menze domov, da bi jih tam pojedli.

Pomivanje posode

Čeprav pomivanje posode sodi kot posledica k kosilu, pa se v organizaciji in delitvi dela uvrsti v pospravljanje. Naslednja rešitev vsebuje oba vidika:

Nov dogovor je na primer, da vsakdo pomije za sabo svoj krožnik, ostale lonce pa dežurni. Do tega je prišlo zaradi tega, ker je po večerji ostajalo toliko posode, da se je posameznik težko spravljal zraven, potem je bilo naslednji dan še več posode in to je povzročilo prepire.

Pranje in obešanje perila

Ena skupina nosi svoje perilo v zavod, v nekaterih nosijo v zavod prat posteljno perilo, v drugih nosijo osebne stvari prat domov, kjer preživijo vikende. V drugem primeru perejo za obe skupini v dekliški skupini. Drugod perejo znotraj stanovanja, v svojem pralnem stroju. Delitev dela je različna, ker so gospodinje ali vzgojiteljice pri tem bolj ali manj udeležene .

Perilo se pere po potrebi, obeša se pozimi v dnevni sobi ob peči, poleti pa na vrtu. Na vrtu je problem, ker se fantom ne ljubi pobirati in se je že zgodilo, da je perilo viselo tudi do tri tedne. Tisti fant, ki je enkrat mesečno cel teden zadolžen za čiščenje in pomivanje kuhinje, čisti tudi kopalnico in obeša perilo.

Likanje

Za likanje obstajata načelno dve možnosti. Ali se daje likati ven ali pa likajo sami. Če deluje druga varianta, se lahko zgodi, da si stanovalci svojega perila ne zlikajo. Mlajšim in slabotnejšim pomagajo gospodinje ali vzgojitelji.

Nakupovanje

Nakupovanje hrane, gospodinjskih potrebščin in drugih stvari, ki jih gospodinjstvo potrebuje, je v večini primerov bolj v rokah zavoda kot pa stanovalcev. Izjema

je samorganizirana skupina telesno prizadetih, ki si seveda mora vse nabaviti sama. V nekaterih skupinah stanovalci nabavijo le tisto hrano in potrebščine, ki jo potrebno nabavljati sproti (zaradi pokvarljivosti, nepreivedenega izpada), za te stvari imajo v bližnji trgovini odprt račun. Pri ostalih zadevah pa se opirajo na grosistične nabave zavoda ali pa gredo v diskont skupaj z vzgojiteljem. Drugim pa spet zavod nakupi vse potrebno, tako, da je obisk trgovine le osebna zadeva posameznega stanovalca in je povezana le z njegovimi manjšimi osebnimi potrebami (cigarete, kasete, priboljški, ipd.). Drugače pa je večjimi osebnimi potrebami (obleka, šolske potrebščine, športni in zabavni rekviziti), ki so odvisni od denarja, ki ga imajo na razpolago, pri tem pa naj omenimo, da je pomemben vir denarja za te potrebe sociala, ali preko občinskih pristojnih centrov za socialno delo ali pa preko matične ustanove.¹⁴

Hišna popravila

Hišna popravila opravlja ponavadi moški vzgojitelj, pogosto mu pri nekaterih preprostih hišnih opravilih, kot je menjavanje žarnic, stikal ali pleskanje, pomagajo stanovalci (redkeje stanovalke), za nekatera popravila pa pokličejo serviserja (peči, pralni stroj, električna napeljava), ponekod je ta serviser zaposlen v zavodu. V nastanitvenem centru Društva paraplegikov pa so rekli, da tudi pokličejo prijatelje na pomoč.

Če je Goffman v Azilih¹⁵ ugotavljal, da je tehnično osebje, čigar delo ni usmerjeno v racionalne cilje ustanove, temveč v njihovo vzdrževalno funkcijo, vir sekundarnih prilagoditev za varovance totalnih ustanov, možnost, da obdržijo vsaj nekaj vsakodnevne civilne slike o sebi, da ohranijo nekaj stikov s civilno družbo in običaji, pa ta ugotovitev ne drži za stanovanjske skupine. Tehnično osebje v tem primeru pomeni ravno nasprotno, ponoven stik z zavodom in realnostjo zavoda ne pa vsakdanjika civilne družbe. Običajna, civilna, rešitev so najeti obrtniki ali pa kot smo videli pri Youth Handicaped Deprivilged prijatelji.

Glede na to, da pri drugih nismo zasledili, da bi nam omenili prijatelje kot pomočnike pri tehničnih popravilih, se vprašamo, ali to pomeni, da takih prijateljev ni ali niso potrebni ali pa je zaradi formalne narave stanovanjske skupine potrebno najemati obrtnike. Če to zadnje ne drži, pa je morda tako, da so prijatelji nepotrebni, ker namesto njih vskoči osebje pri tistih popravilih, ki jih lahko opravi.

Ob popravilih moramo opozoriti na popravila motorjev, ki so predvsem v neki fantovski skupini ena izmed osrednjih okupacij stanovalcev. Vendar pa tukaj ne gre za popravila po sebi ampak popravila za sebe.

Načini reševanja problema praznega mesta gospodinje

Vprašanje je, kakšne odgovore najdejo stanovanjske skupine za problem, ki nastane ob tem, da je mesto gospodinje prazno. Ena izmed rešitev, ki smo jo našli v naših stanovanjskih skupinah, je ta, da se mesto gospodinje profesionalizira, se pravi v nasprotju z zgornjim razpisom postane to plačano delavno mesto z vsemi pravicami, ugodnostmi in dolžnostmi, ki iz delovnega razmerja izhajajo. Tako delovno mesto je neizogibno v primerih, ko so stanovalci tako handicapirani, da ne morejo opravljati gospodinjskih del. Tako imajo v neki skupini zaposleno honorarno snažilko. Drug primer je, ko je v dveh skupinah gospodinja zaposlena za polni delovni čas. Vendar v teh dveh skupinah glede na to, da prizadetost ni fizična, ampak je v enem primeru duševna, v drugem pa so otroci, funkcija gospodinje ni omejena na neko specialnost, kot npr. čistilka v prejšnjem primeru ali npr. perica v zavodu, ki dela samo to, ampak je njena vloga polivalentna in njeno delo heterogeno, kot je delo gospodinje v vseh gospodinjstvih. Vendar pa je njen delovni čas normalen, ne pa podaljšan, kot je to pri gospodinjah - materah in ženah.

V prihodnje bi bilo potrebno podrobneje preučiti to vlogo, ki je iz zornega kota gospodinjstva zelo važna in značilna za to vrsto služb, ki jih lahko imenujemo vmesne strukture¹⁶, saj je na nek način negacija negacije - specializiran plačan delavec, ki zamenja neplačano gospodinjjo - ki ga spet zamenja gospodinja, ki ji je to poklic.

Drug odgovor je, da se na mesto gospodinje (oz. da prevzame neke njene funkcije, dolžnosti ali skrbi) postavi vzgojitelj. Vzgojitelj, oz. kakor se pač imenuje profesionallec, ki v stanovanjski skupini dela, se ne more izogniti pogovorom o gospodinjstvu, saj je to ena izmed skupnih točk ljudi, ki v določenem stanovanju živijo. V prejšnjem poglavju smo govorili o tem, da si vzgojitelj lahko izbere strategijo pristopa do npr. problema pospravljanja - minimaliziranje problema preko vključevanja in dajanje zgloda do problematizacije.

Kakorkoli že, vzgojitelj mora v stanovanjski skupini vstopiti vsaj na simboličen način v vlogo gospodinje. Kot smo videli, je gospodinjstvo predmet pogovora in premišljevanja v stanovanjskih skupinah. In če je več vzgojiteljev in še institucija za njimi, se skrb in odgovornost, ki jo nosi vloga gospodinje kolektivizira.

Kolektivizira pa se gospodinjsko delo tudi tako, da ga prevzame skupina. Oz. gre za neke organizacijske prijeme, ki jih mora stanovanjska skupina podvzeti, da se sooči z izpraznjenim mestom gospodinje. Pri pospravljanju in deloma pri kuhanju smo lahko v nekaterih skupinah opazovali delitev dela, ki je bila

dogovorjena, kolektivna in rutinizirana. Tukaj je gospodinja zamenjala pravilo rotacije. To je pravzaprav pogost princip v skupinah, ki nimajo ali nočejo imeti vodje (gospodarja) ali sužnja. V skupinah, kjer se taka pravila ne vzpostavijo, se dostikrat zgodi, da kdo od stanovalcev prevzame večji del vloge gospodinje, vendar pa imamo premalo podatkov o tistih skupinah, kjer so rekli, da je to delo sicer porazdeljeno, da se deli spontano. To in pa raziskovanje skupin ljudi, ki skupaj stanujejo v neklasičnih ureditvah, bi nam razjasnilo neka ključna vprašanja degospodinjazacije.

Videti je, da je likanje tista dejavnost, ki se ima tendenco razpodeliti sama od sebe, oz. da na tem podočju vlada princip *laissez faire*, se pravi, da si pretežno vsak zlika sam - če si hoče. Ravno ta dostavek "če si hoče" je ključen za razumevanje, zakaj je likanje tako organizirano. Kajti likanje je v veliki meri stvar preteklosti. Določeni deli mode so celo usmejeni v zmečkanost. Vsekakor pa so standardi, ki se tičejo likanja v zadnji 20 letih močno popustili.

Dve dejavnosti pa nista povsem v rokah stanovalcev. To je pranje in nakupovanje. Da je pranje perila ostalo del specializiranega dela (matičnih zavodov), morda ni samo stvar prihranka (praška in elektrike po eni strani, po drugi pa nakupa pralnega stroja), ampak se pranja drži še nekaj od podobe, ki jo ima kot poseben poklic in dejavnost (perice, pralnice), ki obstaja izven gospodinjstva.

Čeprav v večini stanovanjskih skupin stanovalci nakupujejo in imajo v bližnjih trgovinah odprte račune, nakupovanje ni prepuščeno stanovalcem, ker z denarjem razpolaga ustanova in z njo vzgojitelj. Potrošništvo pa je ena izmed konstituent gospodinjstva kot identitete ali celo morda kot subjekta. Kupujem, torej sem. Verjetno je tako, da mora imeti gospodinja vsaj nekaj moči nad proračunom in nakupovanjem, če naj se počuti kompetentna in identificira s to vlogo. Stanovalci se težko. Ampak saj smo razmišljanje, s katerim se ukvarjamo, začeli s konstatacijo, da je mesto gospodinje v stanovanjski skupini izpraznjeno in sprašujemo se o tem, kaj je njen odgovor na to.

Odgovori stanovanjskih skupin na izpraznenje mesto gospodinje

Videli smo, da se v stanovanjskih skupinah odgovori na izpraznjeno mesto gospodinje zgodijo na različnih ravneh. Nekaj odgovorov zadrži v svoji pristojnosti ustanova, matični zavod, iz katere je stanovanjska skupina izšla, službe, ki so skupino ustanovile, ali katerakoli organizacija, ki ima posebno družbeno skrb za določen tip težav ali ljudi s težavami. Bodisi tako, da nudijo določene storitve (kuhanje, pranje, likanje...), ali pa tako, da plačajo določene usluge, ki jih nudijo servisi izven institucionalnega kroga. Del gospodinjskih odgovornosti prevzema osebje ali s tem, da jih neposredno izvršuje, ali s tem, da prevzema odgovornost in postane neka referenčna točka za gospodinjenje,

ali pa tako, kot smo opisovali, da facilitira prevzemanja in organizacije skupine za gospodinjska dela. Deloma pa jih prevzame skupina z organiziranjem rotacij, solidarnostjo ali pa s tem, da jih prepusti svojemu toku.

<u>Ravni</u>	<u>Odgovori</u>
Institucionalna	Prevzem odgovornosti za določena dela in zagotavljanje storitev Zagotavljanje denarja za plačane servise
Osebjje	Delni prevzem realne vloge gospodinje Delni prevzem simoblične vloge gospodinje Facilitacija gospodinjskega dela skupine (problematizacija, minimalizacija, vzor)
Skupina	Pravila Solidarnost Laissez faire

Tipi odgovorov

Se pravi, če naj poskušamo ugotoviti posebne tipe odgovorov na izpraznjeno mesto gospodinje, lahko govorimo o tem, da se vloga razprši na različne ravni in različne akterje. Da se profesionalizira bodisi tako, da gospodinjska dela postanejo del del in nalog osebja, bodisi tako, da se najame stalna delovna moč za opravljanje nekaterih gospodinjskih del, ali pa da se del teh opravil najame določen servis. Ena od značilnosti degospodinjizacije v stanovanjskih skupinah je tudi kolektivizacija, bodisi tako, da se z gospodinjstvom ukvarja skupina kot celota, bodisi tako, da je vključeno večje število osebja ali pa celo institucija, kakorkoli že gospodinjski problemi postanejo eksplicitno kolektivna zadeva. Del tega procesa je tudi institucionalizacija, ki poteka ali tako, da se ustvarijo v skupini pravila in norme, ki urejujejo predvsem sodelovanje v gospodinjskem delu (manj pa samo vsebino) ali pa postane delo odgovornost institucije. In na koncu tudi problematizacija gospodinjskega dela - akterji vzamejo za predmet svojega pogovarjanja gospodinjsko delo (že spet predvsem delitev).

Razpršitev	delitev dela in odgovornosti na več akterjev in ravni
Profesionalizacija	plačano delo gospodinskega osebja, servisi
Kolektivizacija	kolektivni fenomen, ki je vezan na eno ali več skupin in agencij
Institucionalizacija	pravila v skupini, pristojnosti ustanov
Problematizacija	iz samoumevnosti problem, udeleženci imajo gospodinjstvo za predmet svojega umevanja

Implikacije za degospodinjizacijo

Po analogiji z elementi degospodinjizacije v stanovanjskih skupinah bi lahko postavili model s podobnimi elementi za splošno degospodinjizacijo vsakdanjega življenja. Nekateri elementi že obstajajo, o nekaterih se govori, nekatere pa bi veljalo poskusiti. Gotovo obstaja tendenca razprševanja gospodinjstva (bolj v smislu porazpodelitve dela kot odgovornosti) znotraj sodobnih družinskih skupin. Manjša je eksterna razpršitev, vpletanje in širitve gospodinjstva na druge akterje, še zlasti na neformalne. Zanimiva je predvsem implikacija, ki jo zadeva zagotavljanje sredstev za plačevanje zunanjih servisov. To se je ponekod zgodilo na področju otroškega varstva z zagotavljanjem univerzalnih dajatev družinam z otroci. To v nekih instancah celo omogoča avtonomno najemanje storitev in samorganizacijo pri organiziranju otroškega varstva. Profesionalizacija gospodinskega dela v smislu profesionalizacije same vloge gospodinje je tudi že dolgo predmet pogovora v femističnih krogih, kot storitev (servis) pa tudi že dolgo obstaja, seveda omejena na premožnejše sloje.

Poglavitna težava, ki jo lahko pri degospodinjizaciji anticipiramo, je kolektivizacija in problematizacija. Vprašanje je, kako premagati osamljenost gospodinskega Sizifa. Institucija vloge gospodinje je namreč tako trdna, da je težko še tako feministično usmerjeno žensko prepričati, da se je odreče. Pri tem ne gre samo za močno ponotranjenje in socializiranost pričakovanja same gospodinje, ampak tudi za splet notranjih pričakovanj članov gospodinjstva in zunanjih pričakovanj okolja (neformalnega in formalnega). V mnogih gospodinjstvih in družinskih skupinah si pomagajo na podoben način kot v stanovanjskih skupinah, namreč z urniki in rotacijami. Vendar pa je ena najpogostejših taktik ravno psihologizacija problema, predstavitev problemov, ki se tega tičejo, kot psiholoških problemov posameznikov in medosebnih odnosov.

In vendar gospodinjstvo ni samo in zgolj urejanje odnosov med člani gospodinjstva, ampak temelji na družbenem institutu, ki je bil pred sto leti podkrepjen s priročniki, učbeniki, tečajji in gospodinskimi šolami. Gre za gospodinjstvo za drugega, za industrializirano in standardizirano gospodinjstvo, za, kot bi rekel Ilič, boj proti subsistenci. Za to je potrebno postaviti ne samo vprašanja, kdo bo manj ali več delal v gospodinjstvu, ampak kaj je smiselno v gospodinjstvu delati. Kajti, kot smo opazili, je edina od gospodinskih dejavnosti v stanovanjskih skupinah, ki je prepuščena principu *laissez-faire*, likanje, ki ni več zahtevano blago na tržišču izgledov. V tem smislu problematizacija gospodinjstva pomeni tudi problematizacijo same aktivnosti.

Zoran Spasenić, ki se je v akcijskem eksperimentu v nekem eksperimentalnem vrtcu ukvarjal s pospravljanjem, ugotavlja, da otroke ne zanima takšen red, kot

ga hočejo odrasli, ter da je problem pospravljanja pravzaprav problem odraslih, ki ga vsiljujejo otrokom. Po drugi strani pa je odraslim, četudi gre za permisivno okolje, pomisel na zanemarjanje pospravljanja blasfemična, strah pred kaosom pa premočan, da bi se, četudi teoretično, ukvarjali s to mislijo. Vprašanje je torej, ali je sedanji gospodinjiski red res tisti, ki si ga ljudje želijo in potrebujejo. O tem se morajo odločiti lokalne gospodinjske skupnosti.

Implikacije za deinstitutionalizacijo

Čeravno sem se v tem članku ukvarjal predvsem z gospodinjstvom in degospodinjizacijo, ga lahko sklenem z nekaj mislimi, ki se tičejo deinstitutionalizacije. Če smo se namreč od deinstitutionalizacijskih procesov nekaj naučili o procesih degospodinjizacije, velja tudi obratno, saj je eden izmed nujnih programov deinstitutionalizacije izumljanje novih oblik vsakdanjega življenja, s katerim se soočajo bivši varovanci in osebje odmirajočih totalnih ustanov. Prvi nauk, ki nam ga raziskovanje gospodinjstva v stanovanjskih skupinah ponuja, je, da se deinstitutionalizacije na ravni organizacije vsakodnevnega življenja ne moremo lotevati programsko. Rešitve so namreč netipične in lastne tisti situaciji, ki jih je proizvedla. Saj, ko smo videli vsa gospodinjstva v stanovanskih skupinah, ne bi mogli reči, da je katerokoli bistveno boje urejeno od drugega. Vsako posebej je odgovor na njihovo situacijo, sredstva itn., morda ne ravno najboljša, ampak njihova. Drug nauk pa je ta, da smo, ko smo rešili en velik problem t.j. totalno institucijo, ustvarili veliko majhnih. Dezinstitutionalizacija pomeni torej razmoževanje problemov. In kaj smo s tem pridobili? Probleme, s katerimi se lahko posamezniki in skupine ukvarjajo, obvladajo in četudi dostikrat ne povsem zadovoljivo rešijo. Tega se v stvarnosti racionalne in totalne ustanove ne da.

Opombe

¹ Gre za raziskavo, ki smo jo opravili v vseh (10) stanovanjskih skupinah pomladi 1991 v Sloveniji. (Sedaj jih je že 15.) Raziskava je bila kvalitativnega in deskriptivnega tipa, naša pozornost pa je veljal predvsem vsakdanjem življenju v stanovanjskih skupinah. Večji del pričujočega članka je bil napisan v ta namen. Tukaj ga priobčamo delno spremenjenega in dopolnjenega z sklepi. Glej Vito Flaker in Bojana Tizmonar: Opis stanovanjskih skupin v Sloveniji (raziskovalno poročilo), Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti in Višja šola za socialne delavce, Ljubljana, 1992, str. 25 - 33;

² Besedo "gospodinjstvo" bom v tem eseju uporabljal predvsem v glagolniškem pomenu, se pravi kot ekvivalent angleškemu housework in ne kot household, se pravi kot gospodinjsko delo, ne pa kot strukturno družbeno enoto, se pravi, skupino ljudi, ki skupaj živi, ob istem kotlu (fr. gospodinjstvo = menage). Ta diskrepanca med angleščino in slovenščino je indikativna za problem, ki se ga lotevamo, kajti v slovenščini je gospodinjstvu zanikan atribut dela in delovanja in bo v nadaljevanju eseja potrebno večkrat poudariti, da gre za gospodinjsko delo. Zares bi bil najbolj ustrezen glagolnik se pravi gospodinjenje, ki bi denotiral gospodinjstvo kot delovanje, ki mu ni priznan status dela. Vendar se bom tega termina izogibal, ker je kot beseda neoveljavljena in zveni izumetničeno.

³ Glej: Ehrenberg Margaret: Women in Prehistory, British Museum Publications, London, 1989

⁴ Glej: Oakley Ann: The Sociology of Housework, Pantheon Books, New York, 1974

⁵ Tu Hellerjeva uporablja koncepcijo individualnosti, ki naj bi bila generična. Potrebno jo je soočiti z procesi individualizacije, kot jih opisuje Foucault. Partikularnost pa s singularnostjo - posamičnostjo.

⁶ Glej Agnes Heler: Svakodnevni život, Nolit, Beograd, 1978, str. 125

⁷ Glej Ivan Ilič: Pravo na zajedništvo, Rad, Beograd, 1985, str. 120 - 145

⁸ Glej Oakley str. 45

⁹ Glej Goffman Erving: The Presentation of Self in Everyday Life, Penguin, 1969;

¹⁰ Isto, str. 152

¹¹ Oakley, str. 48

¹² Isto, str. 93

¹³ Feministični pamflet, citira ga Oakleyeva na str. 80

¹⁴ Več o uporabi denarja v stanovanjskih skupinah smo zabeležili na straneh 22, 38, 40 in 65-67 v raziskovalnem poročilu.

¹⁵ Glej Goffman Erving: Asylums, Penguin, 1968;

¹⁶ Podobna je tudi vloga gospodinj v nekaterih vrtcih, kjer poskušajo civilizirati življenje in podreti pregrade med različnimi institucionalnimi sektorji, v tem primeru med kuhinjskim življenjem in vzgojo. V vrtcu je poleg vzgojiteljic tudi gospodinja, katere naloga ni zgolj specialistična, t.j. kuhanje in pospravljanje, ampak je tudi že zaradi dejstva, ker se to dogaja med otroci, tudi vzgojiteljica in se njega vloga despecializira, postaja polivalentna.